

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ (Ε.Μ.Ι.Π.Η.)

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2010 - ΕΤΟΣ Γ' - ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 9 - ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

29 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - 3 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2010

Α' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ Ε.Μ.Ι.Π.Η.

**ΙΣΤΟΡΙΑ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, ΤΕΧΝΗ
ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ**

Όπως είναι ήδη γνωστό σκοπός της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας (Ε.Μ.Ι.Π.Η.) είναι η συμβολή στη μελέτη, διάσωση και διάδοση της τοπικής ιστορίας και της πολιτισμικής κληρονομιάς της Ημαθίας και των γειτονικών περιοχών, σε συνεργασία και με τους αρμόδιους φορείς. Από την αρχή της δράσης της η Ε.Μ.Ι.Π.Η. εργάζεται με γνώμονα τους επιδιωκόμενους στόχους, η επίτευξη των οποίων αποτελεί το μοναδικό μέλημα του Δ.Σ. του συλλόγου και όλων των μελών του.

Στα πλαίσια επίτευξης των στόχων της η Ε.Μ.Ι.Π.Η. αποφάσισε τη διοργάνωση του Α' Επιστημονικού Συνεδρίου για την Ημαθία, Ιστορία - Αρχαιολογία - Τέχνη - Λαογραφία. Το συνέδριο θα διεξαχθεί στη

Βεροία από 29 Σεπτεμβρίου έως και 3 Οκτωβρίου 2010. Ήδη στο προηγούμενο φύλλο δημοσιεύθηκε η Α' Εγκύκλιος της Οργανωτικής Επιτροπής του Συνεδρίου με όλα τα σχετικά στοιχεία και τις πληροφορίες προς τους ενδιαφερόμενους.

Στο Συνέδριο θα παρουσιαστούν εισηγήσεις με θέματα που αφορούν την ιστορία, την αρχαιολογία, την τέχνη και την λαογραφία της ευρύτερης περιοχής της Ημαθίας από την προϊστορία μέχρι τους νεότερους χρόνους. Ενδιαφέρον εκδήλωσαν περίπου εβδομήντα ερευνητές από την Ελλάδα και το Εξωτερικό, από Πανεπιστήμια και Ερευνητικά Ιδρύματα. Στο συγκεκριμένο φύλλο των «Χρονικών» δημοσιεύονται τα ονόματα των εισηγητών του συνεδρίου και τα θέματα των

εισηγήσεων τους, έτσι όπως τα διατύπωσαν στην αίτηση εκδήλωσης ενδιαφέροντος που υπέβαλαν στην Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου.

Ήδη σε οργανωτικό επίπεδο έχουν προχωρήσει οι απαιτούμενες ενέργειες για τη διεξαγωγή του Συνεδρίου. Έχουν ενημερωθεί οι αρμόδιοι φορείς και συνεχίζονται οι επαφές προκειμένου να πετύχουμε το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Ευελπιστούμε η προσπάθεια αυτή της Ε.Μ.Ι.Π.Η. να βρει πρόσφορο έδαφος τόσο από την πλευρά των φορέων όσο και από την πλευρά όλων των Ημαθιωτών και να σταθεί αφορμή για περαιτέρω προώθηση και ανάπτυξη της έρευνας της ιστορίας και του πολιτισμού του τόπου μας.

Τεχνίτες και μάστορες στη Βεροία του 18ου αιώνα: Ένα εργαστήριο αργυροχρυσχοϊάς και βιβλιοδεσίας και ένα οικοδομικό εργαστήριο στην Οθωμανική Karaferia του Αθ. Βουδουρη
σελ. 4

Τσιφλίκια στον καζά της Βεροίας του Αλή Πασά και των γιών του στα 1820 του Αργ. Κωστόπουλου
σελ. 7

Χορηγήματα υπέρ των Σχολών της Επαρχίας Βεροίας και Υποτροφίες από την «Επιτροπή προς Ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας» του Ελληνικού Κράτους (1886-1890) του Εμμ. Ξυνάδα
σελ. 12

«ΑΣΤΗΡ ΒΕΡΡΟΙΑΣ» Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΤΩΝ ΕΝ ΒΕΡΡΟΙΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ Συμβολή στην Κοινωνική Ιστορία της Βεροίας του 20ου αι. του Δημ. Καρασάββα
σελ. 15

Ο «Θολός Βυθός» της Συλλογικής Μνήμης του Γ. Λιόλιου
σελ. 17

ΦΟΡΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
σελ. 19

Διαβάστε στις σελίδες 10 & 11

Οι τίτλοι των εισηγήσεων του

Α' Επιστημονικού Συνεδρίου της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Τεχνίτες και μάστορες στη Βέροια του 18^{ου} αιώνα

Ένα εργαστήριο αργυροχρυσοχοΐας και βιβλιοδεσίας και ένα οικοδομικό εργαστήριο στην Οθωμανική Karaferia (μέσα 18^{ου} αιώνα)

Του Αθανασίου Γ. Βουδούρη
Πρόεδρου Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Εισαγωγικά

Ο 18^{ος} αιώνας, κυρίως μάλιστα από το δεύτερο τέταρτό του και μετέπειτα, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, με ισχυρά επιχειρήματα, ότι υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους αιώνες ανάκαμψης και ανάπτυξης της επαρχίας της Βέροιας κατά την Οθωμανική περίοδο. Η οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, η οποία σχετίζεται με το γενικότερο θετικό κλίμα που παρουσιάζουν κατά την ίδια περίοδο και άλλες περιοχές της Μακεδονίας, συνέβαλε στη σταδιακή εξύψωση του πολιτισμικού χαρακτήρα της επαρχίας. Η έντονη οικοδομική, πολιτισμική και καλλιτεχνική ανάπτυξη της περιοχής κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων δεδομένων για την εξέλιξη των κατοίκων της περιοχής, οι οποίοι, πλέον, στρέφονται ολοένα και περισσότερο προς τη δημιουργία ευνοϊκότερων και ελκυστικότερων συνθηκών διαβίωσης.

Στο πλαίσιο αυτό της οικονομικής και πολιτισμικής ανάπτυξης της περιοχής, σε ολόκληρη σχεδόν τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, δραστηριοποιούνται στη Βέροια και στην ευρύτερη περιοχή της σημαντικά εργαστήρια ή και μεμονωμένοι τεχνίτες, μάστορες, ζωγράφοι, καλλιτέχνες κ.λ.π., οι οποίοι συμβάλλουν ουσιαστικά στην πνευματική πρόοδο της επαρχίας.

Στο παρόν σημείωμα θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε πτυχές του έργου και της δράσης δύο σημαντικών εργαστηρίων της περιόδου, του εργαστηρίου αργυροχρυσοχοΐας και βιβλιοδεσίας του «Χατζή παπά – Παναγιώτη» και του οικοδομικού εργαστηρίου του «Γιάννη Πάσκο», τα οποία δραστηριοποιούνται στην ευρύτερη περιοχή της επαρχίας της Βέροιας στα μέσα του 18^{ου} αιώνα.¹

Α'. Το εργαστήριο αργυροχρυσοχοΐας και βιβλιοδεσίας του «Χατζή παπά – Παναγιώτη»

Οι πληροφορίες που αφορούν την ανάπτυξη της τέχνης της αργυροχρυσοχοΐας στην επαρχία της Βέροιας κατά την Οθωμανική περίοδο είναι εξαιρετικά φειδωλές και συγκεχυμένες. Η ύπαρξη μπεζεστενιού στη Βέροια (κλειστής αγοράς), τουλάχιστον από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι πιθανότατα φιλοξενούνταν στην πόλη καταστήματα αργυροχρυσοχόων, αχτάρηδων η μεταξουργών – μεταξेमπόρων.² Ακόμη περισσότερο θαμπή είναι η εικόνα που παρουσιάζει η τέχνη της βιβλιοδεσίας (σταχώσεως βιβλίων), καθώς μέχρι σήμερα η έρευνα δεν έχει εστιάσει το ενδιαφέρον της προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση. Συνεπώς η εικόνα που έχουμε, μέχρι στιγμής, για την ανάπτυξη των δύο αυτών τεχνών – επαγγελμάτων κατά τους πρώτους αιώνες της Οθωμανικής περιόδου στη Βέροια είναι σε μεγάλο βαθμό θολή.

1 Οι ονομασίες των εργαστηρίων παρατίθενται για τεχνικούς λόγους με την επωνυμία των δύο βασικών γνωστών εκπροσώπων τους.

2 Πηνελόπη Φωτεινού, Η αγορά της Βέροιας. Συντεχνιακές καταγραφές 1699 – 1708, Ρέθυμνο 1999, 40 – 41 (ανέκδοτη μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο Κρήτης).

Αντίθετα, οι πληροφορίες για την ανάπτυξη της τέχνης της αργυροχρυσοχοΐας και της βιβλιοδεσίας αρχίζουν να αποκτούν περισσότερο ξεκάθαρη μορφή κατά τον 18^ο αιώνα.³ Ήδη από το δεύτερο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα δραστηριοποιείται στη Βέροια και στην ευρύτερη περιοχή της ένα ιδιαίτερα αξιόλογο εργαστήριο αργυροχρυσοχοΐας και βιβλιοδεσίας, με επικεφαλής τον εφημέριο της ενορίας Ακαταμαχήτου της Βέροιας Χατζή παπά – Παναγιώτη, υιό του Θεοδώρου, ο οποίος υπήρξε στα-

«Ο Νόμος»: χειρόγραφος κώδικας (1762 – 1785) του Χατζή παπά – Παναγιώτη, υιό του Θεοδώρου, ο οποίος υπήρξε στα-

χωτής – βιβλιοδέτης, κωδικογράφος, συγγραφέας θεολογικών κειμένων και ενθυμήσεων και αργυροχρυσοχόος. Πρόκειται για έγγαμο κληρικό της μητρόπολης Βεροίας,⁴ ο οποίος αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της περιόδου στην περιοχή, όπως αποδεικνύεται από το πολυδιάστατο έργο του.

Στη συνέχεια του παρόντος δημοσιεύματος θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε ορισμένα ιστορικά στοιχεία που συνδέονται με το αναφερόμενο εργαστήρι του Χατζή παπά – Παναγιώτη, χωρίς να εισέλθουμε σε ζητήματα αξιολόγησης και ανάλυσης του έργου και των τεχνικών του.

Ο παπά Παναγιώτης, μας είναι γνωστός ήδη από το β' τέταρτο του 18^{ου} αιώνα (1744), χωρίς το προσωνύμιο «Χατζής», το οποίο προφανώς απέκτησε αργότερα με επίσκεψή του στους αγίους τόπους (terminus post quem 1762), μέσα από ενθυμήσεις σε χειρόγραφα και παλαιύτα της ευρύτερης περιοχής.

Κατά το έτος 1744, αναλαμβάνει τη στάχωση και τη διακόσμηση παλαιτύπου ευαγγελίου του 1687, της ενορίας του Μεγάλου Σωτήρος,⁵ όπως πληροφορούμαστε από χειρόγραφο ενθύμηση

3 Ιδιαίτερα ανθηρό εμφανίζεται το επάγγελμα του χρυσοχόου στα τέλη της Οθωμανικής περιόδου (1879 – 1912), περίοδος κατά την οποία η ελληνική μόνο κοινότητα αριθμούσε περίπου 27 επαγγελματίες. Βλ. Δημητρίου Πυρινού, “Δημογραφικές όψεις της ελληνικής κοινότητας Βέροιας 1879 – 1912”, Εφημερίδα «Λαός» (1-2 Μαρτίου 2006).

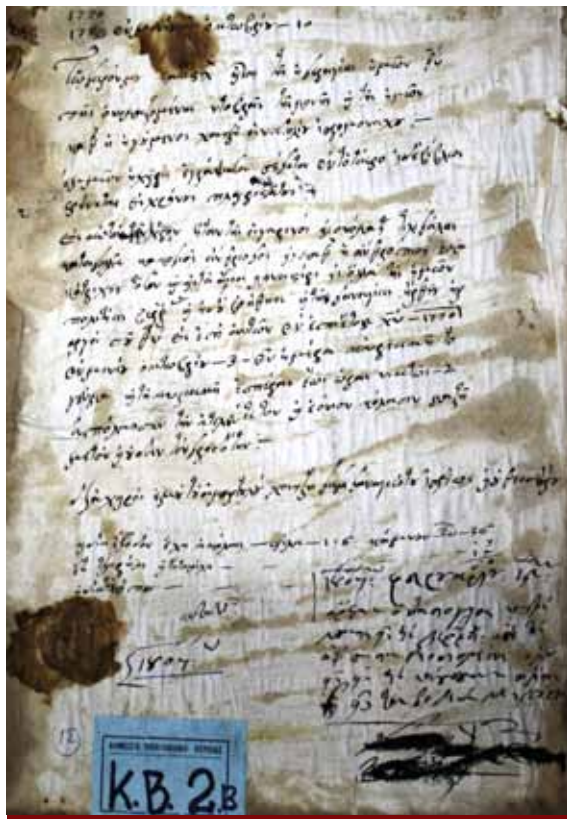
4 Σε ενθύμηση ιδιόχειρου κώδικα του παπά – Παναγιώτη, του 1762 – 1785, που σήμερα φυλάσσεται στη μονή Τιμίου Προδρόμου (Σκήτη) Βέροιας, ο ίδιος μας πληροφορεί ότι δικαίωμα κατοχής του παραπάνω κώδικα είχε μόνο αυτός και τα παιδιά του, χωρίς ωστόσο να μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες για την οικογενειακή του κατάσταση. Ευχαριστώ τον κ. Αντώνη Β. Γκαλίτσιο για την παραχώρηση φωτογραφιών του κώδικα, καθώς και τον Ηγούμενο της μονής Τιμίου Προδρόμου Αρχιμ. Πορφύριο Μπατσαρά για τις σχετικές διευκολύνσεις.

5 Πρόκειται για τον βυζαντινό ναό της Αναστάσεως του Σωτήρος Χριστού

που σώζεται στο παραπάνω ευαγγέλιο,⁶ το οποίο σήμερα φυλάσσεται στη συλλογή παλαιτύπων της ενορίας των αγίων Αναργύρων της Βέροιας.⁷ Την ίδια περίοδο (μέσα 18^{ου} αιώνα), διακοσμεί ή εμπλουτίζει τη στάχωση δύο ακόμη ευαγγελίων, του ναού του Μεγάλου Σωτήρος (Χριστού)⁸ και της αγίας Βαρβάρας,⁹ τα οποία σήμερα φυλάσσονται στο Βλαχογιάννειο Μουσείο Νεότερης Ιστορίας και Τέχνης της Βέροιας.¹⁰

Στις 11 Ιανουαρίου 1762, υπογράφει, ως «παπά – Παναγιώτης», σε ενθύμηση σε ιδίοχειρο χειρόγραφο κώδικά του, τον οποίο τιτλοφορεί «Ο Νόμος». Ο κώδικας, μεταξύ άλλων, περιέχει απαντήσεις σε νομοκανονικά και πνευματικά ζητήματα της εποχής.¹¹ Σήμερα, φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη της μονής Τιμίου Προδρόμου (Σκήτης) Βεροίας.

Ο Χατζή παπά – Παναγιώτης υπογράφει, ως σταχωτής, και σε ενθύμηση του 1770,¹² στον χειρόγραφο κώδικα Κ.Β.2 (αρ. εισ. 2042) της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Βέροιας,¹³ ο

Ενθυμήσεις του Χατζή παπά - Παναγιώτου στον κώδικα Κ.Β.2β της μονής Παναγίας Δοβρά (Δ. Κ. Βιβλιοθήκη Βέροιας)

Αργυρή επένδυση Ευαγγελίου από το εργαστήριο του Χατζή παπά – Παναγιώτου (1744) (Ι. Ν. Αγ. Αναργύρων Βέροιας)

οποίος προέρχεται από το μοναστήρι της Παναγίας Δοβρά.¹⁴

Ο Χατζή παπά – Παναγιώτης εμφανίζεται ως σταχωτής – βιβλιοδέτης και σε δύο ακόμη ενθυμήσεις, οι οποίες σώζονται σε χειρόγραφο κώδικα του 1773 με την ακολουθία του ιερομάρτυρα αγίου Μοδέστου, που σήμερα φυλάσσεται στην ενορία του χωριού Νησί και αποτελεί ένα από σωζόμενα κειμήλια της μονής των αγίων

Αναργύρων Νησιού.¹⁵ Από τις παραπάνω ενθυμήσεις, πληροφορούμαστε ότι ο κωδικογράφος ιερομόναχος Δαμιανός, από τη μονή του αγίου Διονυσίου Ολύμπου, έγραψε το 1773 την ακολουθία του αγίου Μοδέστου, η οποία ανήκε αρχικά στο χωριό Ρέσιανη (σημερινό Βρυσάκι), το οποίο βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το Νησί.¹⁶ Η στάχωση του κώδικα πραγματοποιήθηκε από τον Χατζή παπά – Παναγιώτη, λίγους μήνες μετά από την αποπεράτωση της γραφής της ακολουθίας του αγίου Μοδέστου, στις 12 Σεπτεμβρίου του 1773.

(γνωστού σήμερα ως «Εκκλησία του Χριστού», στην οδό Κοντογεωργάκη).

6 Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, «Οι «κατάρες» των διαθηκών, των επιγραφών και των ενθυμήσεων παλαιτύπων βιβλίων της επαρχίας Βέροιας, κατά την περίοδο της Οθωμανοκρατίας», Πολιτιστικά Δρώμενα 43 (Μάρτιος – Μάιος 2007) 25. (Όπου παρατίθεται το κείμενο και φωτογραφία της χειρόγραφης ενθύμησης του 1744, του παπά – Παναγιώτη).

7 Αγ. Καταγραφής Βουδούρη – Λιούλια – Ξυνάδα: ΒΕΡ – 03 – 027.

8 Η διακόσμηση του ευαγγελίου, όπως πληροφορούμαστε από ενθύμηση της παλαιτύπου, αποτελεί δέηση της «δούλης του Θεού Πάλκως», η οποία συνδράμει, επίσης, στη διακόσμηση ευαγγελίου του ίδιου ναού, που φυλάσσεται στους αγίους Αναργύρους Βέροιας, καθώς και στην αγιογράφιση των τοιχογραφιών στην εξωτερική όψη του βόρειου τοίχου του ναού της Αναστάσεως του Σωτήρος Χριστού (1727).

9 Σε επιγραφή (εγχάρακτη ενθύμηση), στο εξώφυλλο της στάχωσης του ευαγγελίου, αναγράφονται τα εξής: «† ΤΟ ΑΡΟΝ ΕΥ/ΑΝΓΓΕΛΙΩΝ / ΥΠΑΡΧΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ / ΣΗΝΔΡΟΜΗΣ ΔΙ/ΜΗΤΡΙΟΥ ΙΕΡΕΥ».

10 Λεπτομερέστερη εξέταση των παραπάνω παλαιτύπων, τα οποία εκτίθενται σε προθήκες στο Βλαχογιάννειο μουσείο, δεν έγινε μέχρι στιγμής εφικτή. Η χρονολόγηση των παραπάνω ευαγγελίων, σύμφωνα με πληροφοριακή επιγραφή του μουσείου, τοποθετείται στις αρχές του 17ου αιώνα. Δεν αποκλείεται να πρόκειται για χρονολόγησή τους με βάση τον χρόνο έκδοσης των παλαιτύπων, καθώς, όπως μπορούμε εκ πρώτης όψεως να συμπεράνουμε, η στάχωσή τους περιέχει πολλά μεταγενέστερα στοιχεία. Μελλοντική εξέτασή τους θα μπορούσε να προσφέρει περισσότερες πληροφορίες για το εργαστήριο του Χατζή παπά – Παναγιώτη, ενδεχομένως και για άλλα σχετικά ζητήματα.

11 Ο κώδικας έχει γραφτεί κατά το β' μισό του 18ου αιώνα (1762 – 1785), περίοδος που χαρακτηρίζεται από γενικότερη τάση για επαναπροσέγγιση της νομοκανονικής παράδοσης της ορθόδοξης εκκλησίας. Συστηματική μελέτη του περιεχομένου του, θα μπορούσε να συμβάλει στην έρευνα του αντικτύπου και των επιρροών της παραπάνω τάσης και στην επαρχία της Βέροιας, ζήτημα για το οποίο ευελπιστούμε, μελλοντικά, να παρουσιάσουμε νεότερα στοιχεία.

12 Βλ. Παντελήμων Καλπακίδης (Μητροπολίτης Βεροίας), Το μοναστήρι της Παναγίας Δοβρά, ιστορία και θαύματα, Βέροια 2002, 25.

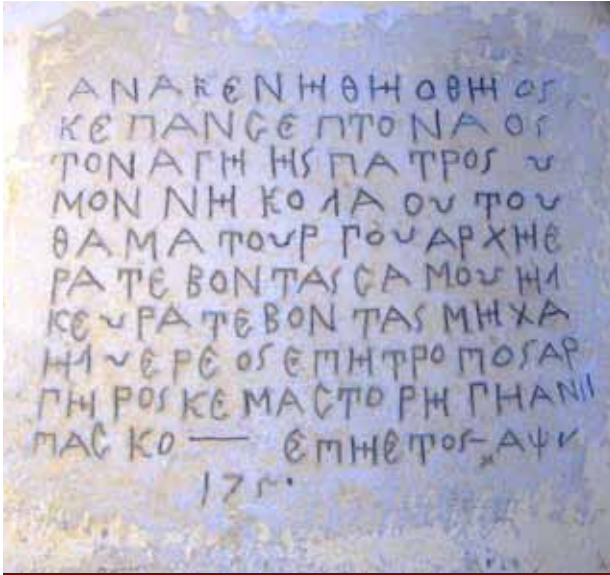
13 Ο Δ. Παπάζης, μεταγράφει το όνομα του Χατζή παπά – Παναγιώτη ως «Χατζή Σάββας Παναγιώτης», θεωρώντας τον ως πιθανό μοναχό – αδελφό της μονής Δοβρά, υπόθεση η οποία, με βάση τα νέα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας, αναιρείται. Βλ. Δημήτριος Αγγ. Παπάζης, Η ιερά μονή Παναγίας Κουκουμητριώτισσας η επονομαζόμενη Δοβρά. Συμβολή στην

ιστορία της μέχρι την απελευθέρωση του 1912, Βέροια 1999, 35.

14 Βλ. Λίνος Πολίτης, «Συνοπτική αναγραφή χειρογράφων ελληνικών συλλογών», Παράρτημα Ελληνικών 25 (1976) 37. Από τον κώδικα (κατάστιχο) σώζονται μόνο τα εξώφυλλα της στάχωσης. Εσωτερικά της ξύλινης δεσμοδέτης πινακίδας του εξωφύλλου, σώζεται επικολλημένο φύλλο στο οποίο αναγράφονται ενθυμήσεις των ετών 1770 και 1807. Οι ενθυμήσεις του 1770 (10 Οκτωβρίου 1770) γράφτηκαν από τον σταχωτή Χατζή παπά – Παναγιώτη και μας παρέχουν πληροφορίες για πρόσωπα και γεγονότα που συνδέονται με τη μονή της Παναγίας Δοβρά (Ντοβρά), τη δράση και τον θάνατο του «Αγαρηνού» Τιλιπάλα (Δελή Πάλα;) στην ευρύτερη περιοχή, καθώς και για τη στάχωση του κώδικα. Στο τέλος του σημειώματος, ο Χατζή παπά – Παναγιώτης υπογράφει ως εξής: «διά χειρός έμου τού άμαρτουλού χατζη παπά παναγιώτου ιερέως ειού θεοδώρου / και δια έξοδον έχη ακόλαις – φίλα – 1-6 κάμνον 36 / έτι τζηρήσι και το τσιγέλη(;) --- 9 / και δια τον κόπον 15 / 60». Η ενθύμηση του 1807 (15 Φεβρουαρίου 1807), ο συντάκτης της οποίας παραμένει άγνωστος, αναφέρεται στην επίσκεψη κάποιων απεσταλμένων του Αλή – Πασά των Ιωαννίνων, στη Βέροια, τη Νάουσα και τα Βοδενά.

15 Η πρώτη από τις ενθυμήσεις, η οποία είναι γραμμένη στο τέλος της ακολουθίας, αναφέρει τα εξής (χωρίς ορθογραφικές διορθώσεις): «είλιφε τέλος ή παρούσα ακολουθία τού αγίου / ιερομάρτυρος μοδέστου, επί έτους, εις τούς / 1773 κατά μήνα, ιούλιον, εις τας 16 διά / χειρός καμού τού άμαθούς, και εϋταλουός τών / ιερομονάχων, δαμιανού, τού κε όλυμπιώτου:- / γεοργίου συναήτου», ενώ η δεύτερη, η οποία γράφτηκε λίγους μήνες αργότερα, σε λευκή σελίδα του κώδικα, (χωρίς ορθογραφικές διορθώσεις): «Τῷ παρόν μου ή φιλάδα είναι έν χωρίον λεγόμενον / ρέσιανην και έγράφεκεν διά χειρός έν Ιερομονάχου / δαμιανού / από τήν μονήν τού αγίου διονυσίου τουλήμπου / και εστάχθεν διά χειρός έμου τού άμαρτου / χατζη παπά παναγιώτου Ιερέως από ενορίαν / τής άκαταμαχήτου :- 1773 / σεπτεβριου – 12 / και δια έξοδον τής φιλάδας / μισίνι --- 30 / πινακάδης -- 12 / τζηρίσι --- 4 / 46 / και διά τόν κόπον μου 15 / αυτί η φιλάδα 61».

16 Η ακολουθία γράφτηκε από τον κωδικογράφο ιερομόναχο Δαμιανό, πιθανότατα κατά παραγγελία των κατοίκων του χωριού Ρέσιανη (Βρυσάκι) και όχι κατά παραγγελία του σταχωτή Χατζή παπά – Παναγιώτη, ο οποίος, μάλιστα, θεωρούμε ότι δεν υπήρξε ποτέ κάτοχος του παραπάνω χειρογράφου, όπως εσφαλμένα υποστηρίζει ο Δ. Πανταζόπουλος (βλ. Δημήτριος Πανταζόπουλος, Η ιστορία του χωριού Νησιού και της μονής των αγίων Αναργύρων, Νησί 1995, 46).

Επιγραφή στην οποία αναφέρεται το οικοδομικό εργαστήριο του «Γιάννη Πάσκο»
(Ι. Ν. Αγ. Νικολάου Λοζίτσι – Τριποτάμος)

Ο Ι. Ν. Αγ. Νικολάου στο Λοζίτσι στη σημερινή του μορφή

Β'. Το οικοδομικό εργαστήριο του «Γιάννη Πάσκο»

Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα δραστηριοποιείται στην επαρχία της Βεροίας ένα σημαντικό οικοδομικό εργαστήριο, το οποίο αναλαμβάνει ανεγέρσεις, ανακαινίσεις και αποκαταστάσεις κτιρίων στη γύρω περιοχή.

Οι πρώτες σαφείς πληροφορίες για τη δράση του συγκεκριμένου εργαστηρίου προέρχονται από επιγραφή ανακαίνισης του μεταβυζαντινού ναού του αγίου Νικολάου στο κατεστραμμένο χωριό Λοζίτσι (σημερινή περιοχή Τριποτάμου). Πρόκειται για εργαστήριο «μαστόρων» το οποίο την περίοδο της αρχιερατείας του μητροπολίτη Βεροίας Σαμουήλ (1746 – 1763) αναλαμβάνει την ανακαίνιση του μεταβυζαντινού ναού του αγίου Νικολάου, όπως μας πληροφορεί μαρμαρίνη επιγραφή εντοιχισμένη στο υπέρθυρο της νότιας εισόδου του ναού, στην οποία αναφέρονται τα εξής: «ΑΝΑΚΕΝΗΘΗ Ο ΘΗΟΣ / ΚΕ ΠΑΝΣΕΠΤΟ ΝΑΟΣ / ΤΟΝ ΑΓΗΝΗΣ ΠΑΤΡΟΣ Υ/ΜΟΝ ΝΗΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ / ΘΑΜΑΤΟΥΡΓΟΥ ΑΡΧΗΕ/ΡΑΤΕΒΟΝΤΑΣ ΣΑΜΟΥΗΛ / Κ ΥΕΡΑΤΕΒΟΝΤΑΣ ΜΗΧΑ/ ΗΛ ΥΕΡΕΟΣ ΕΠΗΤΡΟΠΟΣ ΑΡ/ΓΗΡΟΣ ΚΕ ΜΑΣΤΟΡΗ ΓΗΑΝΗ / ΠΑΣΚΟ – ΕΠΗ ΕΤΟΣ – Χ Α Ψν / 1750».

Η συγκεκριμένη επιγραφή μας πληροφορεί για την ύπαρξη και δραστηριοποίηση στην περιοχή ενός οικοδομικού εργαστηρίου (εργαστηρίου μαστόρων), διασώζοντας παράλληλα το όνομα του μάστορα Γιάννη Πάσκο, πιθανότατα πρωτομάστορα του εργαστηρίου κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

Πέντε χρόνια νωρίτερα (1745), την περίοδο που μητροπολίτης Βεροίας ήταν ο Ιωακείμ Α', μάστορες οι οποίοι πιθανότατα συνδέονται με το ίδιο εργαστήριο αναλαμβάνουν την ανακαίνιση δύο ακόμη ναών του Ανατολικού Βερμίου, του ναού της Παναγίας του Μελισσιού(;) στην περιοχή μεταξύ Κωστοχωρίου και μονής Παναγίας Δοβρά και του ναού των αγίων Αποστόλων Πέ-

Δερμάτινη στάχωση Ευαγγελίου από το εργαστήριο του Χατζή παπά – Παναγιώτου (1744) - (Ι. Ν. Αγ. Αναργύρων Βέροιας)

τρον και Παύλου Κωστοχωρίου.

Η προσπάθεια ταύτισης του εργαστηρίου του «Γιάννη Πάσκο» με τους δύο παραπάνω ναούς βασίζεται στις σωζόμενες επιγραφές που βρίσκονται εντοιχισμένες στους νεότερους ναούς Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (Αη – Σωτήρα) στη θέση της παλαιάς μονής Παναγίας του Μελισσιού(;) και του κεντρικού ενοριακού ναού των αγίων Αποστόλων Πέτρον και Παύλου Κωστοχωρίου,¹⁸ καθώς δε σώζεται σήμερα κανένα αρχιτεκτονικό στοιχείο των παλαιών ναών που θα μας έδινε τη δυνατότητα για περαιτέρω εκτιμήσεις. Εξετάζοντας γραφολογικά και φιλολογικά τις παραπάνω επιγραφές εικάζουμε ότι πιθανότατα έχουν γραφεί, κατά το έτος 1745, από χαράκτη ή χαράκτες (ιδιαίτερα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου) του ίδιου εργαστηρίου, ίσως μελών του εργαστηρίου του «Γιάννη Πάσκο».

Επίλογος

Συνοψίζοντας τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στα εξής βασικά συμπεράσματα: Η Βέροια και η περιοχή της ήδη από τα πρώιμα χρόνια του 18^{ου} αιώνα αρχίζει να παρουσιάζει εκπληκτικά βήματα ανάπτυξης και πνευματικής άνθισης, γεγονός που αποτυπώνεται στην οικοδομική, καλλιτεχνική και πνευματική δραστηριότητα των κατοίκων της. Η ανάπτυξη των τεχνών και η προσπάθεια για στροφή προς περισσότερο εκλεπτυσμένες συνθήκες διαβίωσης αντικατοπτρίζουν με ηχηρό τρόπο τη μετάβαση από τη «σκοτεινή εποχή» των πρώτων Οθωμανικών χρόνων σε μια νέα εποχή προόδου και δημιουργίας.

18 Την επιγραφή δημοσιεύει για πρώτη φορά ο Σταμάτης Κωνσταντούδης, με το ψευδώνυμο Κ. Χατζητιμοθεάδης. Βλ. Κωνσταντίνου Χατζητιμοθεάδη, "Ψηφίδες της ιστορίας μας", Εφημερίδα «Οι Καιροί» (20 Μαΐου 1994) 1 - 2. Στο παρόν σημείωμα η επιγραφή αναδημοσιεύεται με ορισμένες μεταγραφικές τροποποιήσεις: «† ΑΝΑΚΗΝΗΘΗ Ο ΘΗΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ / ΤΟΝ ΑΓΗΝΟΝ ΕΝΔΟΞΟΝ ΚΑΙ ΠΑΝΕΦΗΜΟΝ ΑΠΟ/ΣΤΟΛΟΝ ΠΡΟΤΟΥΚΟΡΗΦΕΟΥ ΠΕΤΡΟ ΚΑΙ ΠΑΒΛΟ / ΑΡΧΗΝΕΡΑΤΕΒΟΝΤΑΣ ΗΟΑΚΗΜ ΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΕ/ΒΟΝΤΑΣ ΑΔΑΜΗ ΥΕΡΕΟΣ ΚΑΙ ΚΟΣΤΑ ΥΕΡΕΟΣ Ε/ΠΗΤΡΟΠΟΥ ΓΗΟΡΓΗΟΥ ΚΑΙ ΣΗΝΔΡΟΜΗΤΗΣ ΕΚΛΗ/ΧΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΑΙ ΓΗΟΡΓΑΚΗΣ ΚΑΙ ΘΟΜΑΣ / ΕΤΟΣ ΑΨΜΕ ΜΗΝΗΟΥ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ – ΚΒ / ΧΟΡΗΟΝ ΚΟΣΤΟΧΟΡΗ – ». Στην εντοιχισμένη μαρμαρίνη πλάκα της επιγραφής του 1745 υπάρχει και η εξής μεταγενέστερη προσθήκη: «ΕΓΚΑΤΕΣΤΑΘΗΜΕΝ ΟΙ ΩΔΕ ΕΚ ΠΟΝΤΟΥ / ΤΟ 1925».

17 Βλ. σχετικά Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, "Πληροφορίες για μοναστικά συγκροτήματα στο Βέρμιο κατά την περίοδο της Οθωμανοκρατίας" Πολιτιστικά Δρώμενα 53 (Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2009) 48 – 51 (όπου παρατίθεται και παλαιότερη βιβλιογραφία).